

ELEMENT-GUDDOMMENE - MYTOLOGI
ELLER SKOLELÆRDOM?

Av Claus Krag

I.

Fornjótr, Ægir eller Hlêr, Logi og Kári er skikkelser som er kommet til å høre sammen. Da skulle Fornjótr være faren, og de tre andre sønnene hans. Likesom Hymir er Fornjótr lik "jorden", Ægir er "sjøen" eller "vannet", Logi er "ilden", og Kári er "luften". Men man kan spørre på hvilken måte disse fire virkelig er de mytologiske skikkelser de regnes som. Som gruppering spiller de ingen rolle i mytologien. Betegnende nok fant ikke Rudolf Keyser grunn til å nevne dem engang, da han skrev sin avhandling om "Nordmændenes Religionsforfatning i Hedendommen", som utkom i 1847, og som også gir et riss av gudemytene.¹⁾ Men Keyser hadde gitt dem en stor plass i sin rent historiske avhandling, "Om Nordmændenes Herkomst og Folkeslægtskab", fra 1839.²⁾ Der får de spille en rolle i diskusjonen av innvandringen til Norge.

Keyserns behandling av dem beror ikke på tilfeldigheter, eller på noen sviktende vurdering av kildene, eller på en mangelfull mytologisk innsikt. Tvert imot: Når Keyser plasserte dem i historien, kom de på én måte dit de alltid hadde hørt hjemme. Men samtidig vil man også kunne se at sammenstillingen av de fire har sin særegne bakgrunn i generelle forestillinger, som var rådende på den tid da sammenstillingen ble gjort. Og navnene er delvis mytologiske, det er det ingen tvil om. - Resten av dette arbeidet vil bevege seg innenfor et felt, som litt uryddig og uoversiktlig (fordi vi konstruerer det nå og med henblikk på akkurat vårt problem, det er ikke et homogent og sammenhengende kunnskapsområde ellers) - utgjøres av for det første mytologien, dernest av middelalderens eget arbeide med historien, og endelig av den almenkunnskap som preget tiden.

P.A. Munch kalte Fornjǫtr og sønnene hans for "elementguddommer". Hvert element hadde en "iboende guddom", som var "likesom en personliggjørelse av kraften eller elementet selv".³⁾ Betegnelsen "elementguddom" kan passe godt. Den markerer et skille overfor de egentlige gudene, som æsene og vanene, og også overfor jotnene.*)

Fornjǫtr og sønnene hans hadde neppe fått noen plass i Munchs verk eller i noen av de mytologier som har fulgt etter, om det ikke hadde vært for Snorre. I Skáldskaparmál lar Snorre Ægir spille en viss rolle.⁴⁾ Han er æsenes gjestevenn, og kommer på besøk til Ásgård. Under gjestebudet forteller Brage ham om mangt som hadde hendt med æsene. Denne samtalen blir rammen om en rekke myter, om Idun og Tjatzse, om skaldemjøden, om Tors bedrifter osv., - men uten at Ægir spiller noen viktig rolle som handlende person.

Ægir er ikke i noe av alt dette noe annet enn seg selv, en separat mytologisk skikkelse, en samtalepartner på linje med Brage, en person som han. Ikke på noen måte henspilles det på Ægir som "elementguddom", i en konstellasjon som forut-

*) Vi kan nok være enige med Munch i at Fornjǫtr og sønnene hans minner om jotner. De er også tatt med i jotna þular i en del av håndskriftene til Snorre-Edda. Likevel var jotnene først og fremst kjemper og bergtroll. Og man kan komme i tvil om Munchs resonnement, når han sier at de ble plassert blant jotnene, fordi naturkreftene er destruktive når de overlates til seg selv. Eller sagt på en annen måte: Tvilen gjelder hvorvidt de skulle være plassert der fra gammelt av som genuine mytologiske skikkelser i samsvar med sitt vesen, - og ikke sent som følge av en noe enkel kategorisering. Er det sannsynlig med en slik allegorisk relatering til "det onde" av en natur som i seg selv er like mye gagnlig som skadelig? Hvis man som de Vries sier at gudenes oppgave var å opprettholde den kosmiske ordning (Altgerm. Rel.gesch. I § 177), mens jotnene truet den, så er i grunnen elementene nettopp denne ordning, eller bestanddelene i den, - og de kan ikke regnes på enten den ene eller den andre siden i en slik kamp mellom guder og uhyrer. Ægir er heller ingen typisk jotun - og det er han vi vet mest om. Snarere står han i en mellomstilling mellom æser og jotner, slik som Loke. Rán, Ægis hustru, er et sted nevnt mellom åsynjene (Sn.E., 1931, s. 197). Nils Lid tenkte seg at Ægir var den gamle havguden, som var blitt fortrent av Njördur, nokså sent (Nord. Kultur, bd. 26, Sth. 1942, s. 113).

setter - eller hvor man bare fornemmer - de andre elementguddommene. Og i én myte, som Snorre gjenforteller, og som på sett og vis bryter rammefortellingens illusjon av at Ægir må spørre for å få kunnskap, er Ægir mer selvstendig, fra enhver side sett noe annet og mer enn en personifikasjon av en naturkraft. Det er der han selv er vert for æsene i sin egen hall. I dette gjestebudet dreper Loke trelen til Ægir, og det kommer til trette mellom Loke og æsene.⁵⁾

Alt dette betyr at det ikke er når Snorre gjengir faktiske myter, at han sammenstiller Ægir og de andre. Det gjør han i en annen del av Skáldskaparmál, der han gir anvisninger for hva slags omskrivninger skaldene skal bruke i diktene sine. Disse kapitlene har oppregnings karakter, og ellers er de fylt ut med gjengivelser av ganske mange skaldestrofer.

Hvernig skal kena vind? spør Snorre, og svarer: Sva, at kalla han son Fornioz, bropur Ægis ok eldz, ...⁶⁾ På det tilsvarende spørsmål om hvordan man skal omskrive ilden, er svaret likedan. Ilden er bropvr vindz ok Ægis.⁷⁾ Påfallende nok inkluderer ikke de sjø-omskrivninger Snorre regner opp, det samme slektskapet. "Sjøen" kan kalles både "far til Ægis døtre" og "landet til Råns og Ægis døtre", mens Fornjótr-konstellasjonen ikke nevnes.⁸⁾ I hele Snorre-Edda er Fornjótr nevnt bare denne ene gangen og da som vindens far.

Derimot omtales Logi i Gylfaginning, i fortellingen om Tors ferd til Utgard. Loke, som er med i Tors følge, skal kappete med en av mennene til Utgards-Loke. Utgards-Loke er listig nok til å hente frem Logi. Han eter naturlig nok ikke bare kjøttet, men beina og trauet også, og vinner.⁹⁾ Det er fordi han er "løsilden", som Utgards-Loke forteller Tor etterpå, som brenner opp det han fortærer. Som person, får Tor høre, var Logi bare en synkverving.¹⁰⁾

Fortellingen har, som de Vries har pekt på, karakter av eventyr, og konstellasjonen Loki - Logi virker som et ordspill.¹¹⁾ Den konkluderende bemerkning til de Vries, om at elementguddommen Logi "ist eine blasse Gestalt",¹²⁾ holder så utvilsomt stikk. Logi blir - til forskjell fra Ægir - hverken mer eller mindre enn en egennavn-gjøring av fellesnavnet logi, lue, flamme. Ægir er etymologisk beslektet med á, elv, og ordet er av samme rot som lat.agua.¹³⁾ Her forteller formen og

at dette er et ord fra gammelt av, om en forhistorie, mens den formale nærhet Logi/logi blir et argument for at dette må være en sen konstruksjon. I tillegg kommer så at skikkelsen er så blek, nærmest en ikke-skikkelse. Dette gjelder også for Kāri, av kāri, vindstøt, et ord som brukes i poesien. Som eggenavn forekommer det bare i navneramser og i genealogier.¹⁴⁾

Av de fire navnene i Fornjǫtr-konstellasjonen er således bare to reelt mytologiske, nemlig Ægir og Fornjǫtr. Det blir derfor noe unnvikende over Fornjǫtr og sønnene hans. Vi for-
 nemmer det allerede i Snorre-Edda, og ser det også uttrykt mer eller mindre eksplisitt i en moderne fremstilling som de Vries's.*)

II.

Edda-diktningen - som, enda den er problematisk, likevel er den beste kilden til norrøn mytologi - gir intet belegg for sammenstillingen av fire "element-guddommer". Hverken Fornjǫtr, Kāri eller Logi er så mye som nevnt. Ægir møter vi som havgud, ikke som naturkraft-gud. Det skjer i Grimnismál (str. 45), Hymiskviða (str. 1-2 og 39) og i Lokasenna (flere steder i kvadet). Ægir er her gudenes gjestevann. Fremstillingen av Ægir i disse diktene er opplagt bakgrunnen for Snorres valg av rammefortelling i Skáidskaparmál. Snorres gjengivelse av Loke-tretten er et resymé av kvadet. - I det første diktet om Helge Hundingsbane kalles "bølgen" for Ægis dǫttir (str.29).

- Det er alt.

*) Margaret Clunies Ross har nylig behandlet Snorres bruk av Fornjǫtr-legenden i en meget interessant artikkel (Snorri Sturluson's use of the Norse origin-legend of the sons of Fornjǫtr in his Edda, Arkiv f. nord. filol., bd. 98, 1983, s. 47-66). Ross viser at Snorre var en meget bevisst konstruktør, som grupperte stoff og fortolket ut fra sine egne oppfatninger. - Men Ross kunne ha trukket klarere konklusjoner av at "elementguddommenes" mytiske eksistens er så tvilsum; det kunne ha ført til en bevisst betoning av det konkurrerende perspektiv - elementene som lǫrd kategori.

Som nevnt er det bare ett sted i Snorre-Edda at Snorre virkelig kommer inn på Fornjǫtr-genealogien. Det er i Skáldskaparmál, der han gir anvisninger for hvordan man skal omskrive "ilden" og "vinden". Man kunne fristes til å tro at Snorre med sin kjennskap til skaldediktningen da bare viste til omskrivninger som faktisk var i bruk, - egentlig ventet vi kanskje at han viste til de mest brukte, når han bare nevner et par. Men dette er ikke tilfelle. Snorre gir her uttrykk for en teoretisk mulighet, ikke for skaldenes praksis. Ser vi på hvilke kjenninger skaldene faktisk brukte, blir bildet et helt annet.

"Ilden" og "vinden" ble stort sett omskrevet på samme måte. Grunnord i kjenningen var et ord som betydde: fiende, ødeleggelse, sykdom, skade o.l. Eller det kunne være krassere og metaforisk uttrykt med ord for "hund" eller "ulv". F.eks.: bani, bǫl, galli, grand, sorg, dolgr, hundr, garmr, ulfr. Bestemmelsesord var så det som ble rammet av ødeleggelsen eller fiendskapet, mest trær, eller deler av trær som grener, trevirke, hus o.l., eller andre vekster. Dette resulterte i omskrivninger som markar bǫl, hallar bani, birkisott, limdolgr o.l.¹⁵⁾ - Kjenningene for "luft" henspiller gjerne på rommet under himmelen (skýstallr), eller på luften som oppholdssted for fugler og insekter (gagls leið, býskeið).¹⁶⁾ "Havet" og "vannet" omskrives på en rekke måter: Ymis blóð, Ránheimr, sandhiminn, sals dreyri, foldar sveiti o.l.¹⁷⁾

Ikke i noen kjenninger i hele skaldediktningen før Snorre har man fulgt Snorres oppskrift, og lagt Fornjǫtr-genealogien til grunn, enda genealogiske omskrivninger generelt sett var meget populære. - Det er bare én unntagelse: Ynglingatal.¹⁸⁾ Men dette er snarere et argument for å omdatere Ynglingatal (sammen med andre), enn for å anse Fornjǫtr-genealogien for gammel.¹⁹⁾

Fornjǫtr er nevnt i ett eneste kvad ellers. Det er i Nordrsetudrápa av Sveinn skáld, som antagelig levde på 1000-tallet. Kun fragmenter av Sveins diktning er overlevet.²⁰⁾ Der er Fornjǫtr far til vindene: Tǫku fyrst til fjúka / Fornjǫts synir ljǫtir ("tok de først til å fyke, Fornjǫts stygge sønner"). Dette ser ut til å stemme med Snorre-Eddaens

genealogi. Men helheten er likevel en annen, og samsvaret er bare tilsynelatende. Vinden kalles nemlig også Hlés dætr, mens Fornjótr-genealogien jo sideordner Ægir/Hlér og vinden (Kári). I Nordrsetudrápa er med andre ord Fornjótr både far og bestefar til vindene, om vi skal rubrisere det i forhold til den fullstendige Fornjótr-genealogien.

Vi skal likevel ikke forfølge disse forskjellene som inkonsekvenser, for det er de egentlig ikke om vi betrakter saken rett. Svein har laget et naturbeskrivende dikt, en malende skildring av et uvar nord i Ishavet. Er ikke da både vinder og bølger havgudens avkom? Og kan ikke vindene like godt beskrives som "Fornjóts stygge sønner" - særlig hvis Fornjótr egentlig var en gammel vindgud? Den svenske språkforsker A. Kock forklarte engang Fornjótr etymologisk, som *Forn-jótr, "den gamla tjutaren, den gamla stormen".²¹⁾ Kocks tolkning er språklig helt plausibel, som Hellquist understreket, enda han valgte en annen forklaring.²²⁾

I Fornjótr-genealogien i Snorre-Edda er uregelmessighetene, som finnes i Sveins kvad, borte. En streng systematikk er lagt til grunn: Fornjótr, og så hans tre sønner Ægir, Logi og Kári. Men da har vi samtidig fjernet oss fra en anskueliggjørende naturbetraktning, en egentlig mytologi som hos Svein, bygd på det sansbare, - og beveget oss over i det kategoriske, det uttenkte ...

Den etymologiske forståelsen av Fornjótr beveger seg mellom to ytterpunkter. Det ene er Fornjótr som en gammel vindgud, slik Kock hevdet. Som vist blir oppfatningen til en viss grad styrket av en gammel kilde som Nordrsetudrápa. Det andre er Hellquists oppfatning, da han ville finne en mer generell betydning, som passet til at Fornjótr var elementenes opphav.²³⁾ Hellquist mente at -jótr var identisk med ytar (m. plur.), "menn", som brukes i poesien. Forn-jótr blir altså forn-mennesket, urmennesket eller urvesenet.

Hellquists tolkning er like usikker som flere andre.²⁴⁾ Men Hellquist er uten tvil inne på noe riktig. Slik Hellquist tenkte, må man også ha tenkt den gangen man konstruerte Fornjótr-genealogien, og stilte "elementguddommene" sammen. Dette betyr at Fornjótr ble identifisert med Hymir, et av

urvesenene i Edda-diktningens kosmogoni. Hymir var "urjotten", og Forn-jötr har man lest som det samme. I forhold til elementene ble han da nærmest å ligne med "jorden", som vi skal se. Men i Edda-diktningen møter vi bare Hymir, alias Fornjötr, ikke sønnene hans. I det burde det ligge en pekepinn om alder: Fornjötr-genealogien ser ut til å være yngre enn Edda-diktningens skapelsesberetning.

III.

Hvor omtales så "elementguddommene", når de ikke har noen plass i Edda-diktningen, og heller ikke viser seg i det mytologiske stoff som skaldene brukte? Svaret er kort og enkelt: i den historisk-genealogiske litteraturen.

I Flateyjarbók står to sagatåtter om "Fornjötr og ættmennene hans". Den ene kalles Hversu Noregr bygdisk, den andre Fundinn Noregr.²⁵⁾ I virkeligheten er de to versjoner av samme saga, uten store forskjeller dem imellom. Fornjötr-sagaen skal fortelle om Harald Hårfagres slekt bakover i tiden, i den ene versjonen, - i den andre dreier det seg om Orknøy-jarlenes avstamning. Men viktigst i sagaen er fortellingen om brødrene Nor og Gor, som kom til Norge på leting etter søsteren Goe. "Norge" ble oppkalt etter Nor, landet var den veien, Nor-veg, han fór, - og etterslekten til Nor og Gor gav navn til en rekke landskaper: Hord til Hordaland, Rugalv til Rogaland, Raum til landet ved Raumelv, osv.

Nor og Gor var sønner av Torre. Hans far var kong Snø den gamle. Snøs far var Froste. Og så kommer vi til begynnelsen: Froste var sønn av Kári, som sammen med Logi og Hlér var sønn av Fornjötr. Om Fornjötr heter det at han var konge, og hersket over Finland og Kvenland. Han hadde tre sønner: Logi som rådde for ilden, Kári som rådde for vindene, og Hlér som rådde for sjøen.

Hva er så dette? Den som konstruerte genealogien, har tatt navn både herfra og derfra, og lagd personer. F.eks. var goi og porri egentlig månedsnavn, som ble til Goe og Torre. Hord, Rugalv, Raum - avledninger av de tilsvarende landskaps-

navnene. Nor - og kanskje Gor også - av Nóregr. Men så har han satt det reelt mytologiske navnet Fornjótr aller først, en blek skikkelse, kanskje engang en vindgud man ikke visste så mye om, - men sikkert nå oppfattet som "forn-jotnen", dvs. ur-skikkelsen. Inntil ham har han så plassert et annet reelt mytologisk navn, havguden Egir, enda det ikke ser ut til å ha vært noen forbindelse mellom dem før. Men dette har ikke vært tilstrekkelig. Logi og Kári er kommet til, personifikasjoner avledet av to fellesnavn for ild og vind/luft. Andre slike "abstrakte" navn er kong Froste og kong Snø, som også Snorre nevner i Ynglingesaga.²⁶⁾

"Junges, gelehrtes Machwerk," sa E. Mogk om Fornjótr-sagaen.²⁷⁾ - Så ung kan den likevel ikke være. Forfatteren av Historia Norvegiae, som antagelig skrev i 1170-årene, kjente til historien om Nor.²⁸⁾ Oddr Snorrason, som skrev sin latinske saga om Olav Tryggvason omkring 1190, nevner ham også.²⁹⁾ Genealogier synes å være noe av det første den islandske historiske skole arbeidet med, og sagaen om Fornjótr kan godt gå tilbake på Ares og Sæmunds tid, i det minste kan selve slektsrekken det.

Det er ikke vanskelig å se hvilke forestillinger som ligger bak sammenstillingen av Fornjótr og sønnene hans. De fire elementene, jord, luft, ild og vann, utgjorde en helt grunnleggende kategori i middelalderens naturkunnskap.³⁰⁾ De var en like selvsagt del av virkelighetsforståelsen da, som tyngdekraften er for oss, - bare med den forskjell at elementkategorien var vesentlig på et mye videre felt. I alt inn gikk elementene som en viktig kategori for å forstå og beskrive - skaperverket, naturen, årstidene, klimaet, mennesket selv.

Den alminnelige skolelærdom, som vel kom til Norden i annen halvdel av 11. århundre, inkluderte en fyldig fremstilling av læren om de fire elementer. Vi ser det av de vanlige kunnskapsverkene, som Martianus Capellas De nuptiis Mercurii et Philologiae, Isidors Etymologiae, og - fremfor alt siden det er Norden det er snakk om - i verker av Beda. Hos Beda ser vi også at elementlæren var trukket inn i bibelkommentaren til forklaring av skapelsesberetningen i Første Mosebok. Den var Bibelens "urhistorie", hvis mønstre nok kunne friste til

analogier for den som syslet med verdslig opprinnelses-historie ...

Like lite som i Edda-diktningens kosmogoni regner Bibelens skapelsesberetning - Guds skaperverk over seks dager - med "elementene" eller noe som kunne ligne, som en kategori. Skaperverket er en følge av Guds gjerning, det er forklaring nok. Men de fire elementer var alt fra oldtiden en så uforbikommelig del av naturkunnskapen, at man ikke ønsket eller kunne se bort fra dem. Derfor la man de ulike fremstillingene - Bibelens og naturkunnskapens - inntil hverandre, og klarte også å harmonere dem. I Bedas De natura rerum uttrykkes denne foreningen slik: Først skapte Gud den formløse materie, der alle fire "elementa mundi" ble dannet likelig, samtidig og på samme steder, dernest fikk det himmelske og jordiske skaperverk form suksessivt på skapelsens seks dager.³¹⁾

Kanskje kan man undre seg over at ett element i Fornjöttr-historien - "jorden" - er blitt overordnet over de andre, slik det er skjedd når Fornjöttr gjørestil far for de tre. I elementlæren finnes ingen foranledning for det, en sideordning ville ha virket mer naturlig. Desto tydeligere viser dette at utgangspunktet for konstruksjonen ikke er en ren naturkunnskap om elementene, men elementlæren slik den fremstår i den bibelkommentar som man holdt seg til.

Et viktig mål for denne kommentaren var å avklare en tilsynelatende motsetning i skapelsesberetningen. Den er mest uttalt mellom første vers, som sier at i begynnelsen skapte Gud "himmel og jord", og så den følgende fremstilling, som lar "lyset" og "himmelvelvingen" først oppstå senere under skapelsesakten. Et problem var det også at jorden ble skapt så tidlig, før det ble lys og før vann og land ble skilt.

Man løste problemet ved å hevde at den "himmel" som ble skapt først, var noe helt spesielt: Det var den usynlige, evige Guds himmel, den som siden hvilte over skaperverket og tiden i uforanderlig ro, - til forskjell fra firmamentet, som på dette tidspunkt under skapelsen var en del av "jorden".*)

*) Når det i Völuspá str. 3 heter at "i opphavstider var ingenting, ikke sand, ikke sjø eller svale bølger; - jord fantes æva né upphiminn (jord fantes ikke eller opphimmelen)", så sikter ikke dette, skulle jeg tro,

Det betyr også at jorden i begynnelsen var noe annet og mer enn bare "jord", - før vannene var skilt og land var blitt tørt. "Jorden" inkluderte også de andre elementene, noe som man jo observerte at jord rent fysisk kan. Beda uttrykte det slik i sin bibelkommentar: "Ilden (fantas) i jord og steiner, som fremdeles lå skjult i jordens indre, luften i selve jorden, i hvilken den var iblandet, (noe som) erfares av at når jorden har vært fuktig og har mottatt solens varme, så ut-ånder den store mengder damp" (mine uthevelser).³²⁾ - Under skaperverkets fortsettelse ble jorden mer lik elementet jord, når luft og vann ble utskilt.

I Stjerna, den gammelnorske bibeloversettelse, som også er en bibelkommentar, fremstilles samme tanke med disse ordene: "Ok iordina þat er at skilia samblandit ok usamit efni til fiogurra hþfutskepna ellðz ok loptz, vatz ok iardar, sua sem freo ok vndirstøðu til allra likamligra luta" (mine uthevelser).³³⁾ I Gylfaginning uttrykker Snorre dette plastisk og anskuelig, og klarer å sette Edda-diktingens opphavsfigur, Hymir, inn i en sammenheng som passer med tidens lærdom.³⁴⁾ Hymir oppstoð i Ginnungagap, mellom Niflheimr og Muspellsheimr, av rimdråpene som kom av møtet mellom det kalde og det varme. Han svarer til "jorden", - men slik som Gud skapte den aller først, den som inneholdt alle elementene. Senere ble Hymir drept av Bors sønner, og først da kunne de senere stadier i skapelsen utfoldes: Av Hymirs blod kom sjøen og vannene, av kjøttet hans jorden, beina hans ble til fjell, og hodeskallen til himmelvelvingen.

La oss forestille oss - som en tankelek - at man i en presteskole på Island i middelalderen skulle sette opp trinnene i skapelsen figurlig i en skisse. Da ville man først, på det tidligste trinn, få jorden, tegnet øverst, - som så i neste trinn forgrenet seg til også å bli "ild", "luft" og "vann". - Men da har vi Fornjǫtr-genealogien!

til "himlen oppe, i det høje" (Lex. poet.), dvs. den synlige himmelvelvingen, som man har antatt, - men det er en norrøn oversettelse av caelum superius, som navn på Guds himmel. "Jord og opphimmel fantas ikke" blir - helt naturlig i sammenhengen og etter innholdet - en negasjon av første vers i skapelsesberetningen. Ellers i str. 3 er jo allusjonene til skapelsesberetningen helt tydelige.

IV.

Man kunne kanskje innvende at det er søkt å forklare en historisk fremstilling, som i Fornjǫtr-genealogien, med bibelkommentar og naturkunnskap. Men det er bare for oss at dette kan synes som et langt sprang. Dessuten: Sammenstillingen foreligger jo, den er et ubestridelig faktum. Fornjǫtr, Ægir/Hlér, Logi og Kári er gruppert sammen, og det på en måte som ikke kan forklares annerledes. Linjen er da tydelig: Utgangspunktet er elementene i bibelkommentaren, de er blitt forbundet med to reelt mytologiske navn og med to konstruerte, og sluttproduktet er blitt urhistorie og genealogi.

I norrøn historisk-genealogisk litteratur var veien fra mytologi til historie kort. Det henger sammen med den såkalte evhemerismen, en fremherskende doktrine, som tilsa at de hedenske guder engang hadde vært historiske personer, som var blitt gjenstand for guddommelig dyrkelse, enten qua demoner eller med demoners hjelp.³⁵⁾

Dette gjorde at mytologien ble aktivt søkt som historisk kilde. Snorre har utnyttet den i første del av Ynglingesaga,³⁶⁾ og i den lange genealogien i Prologus til Snorre-Edda.³⁷⁾ Det samme har Saxo gjort, og han mer uhemmet enn den i det minste tilsynelatende mer rasjonalistiske Snorre, - f.eks. ved også å la uhyrer og jotner spille en viktig rolle, og ved av og til å historisere selve mytene.³⁸⁾

Å sette "elementguddommene" først i historien svarer til jordens og elementenes plassering i skapelsesberetningen. Evhemerismen tilskyndet til historisering. Og endelig kunne det virke inn akkurat når det gjelder Fornjǫtr og sønnene hans, at de ble oppfattet som jotner. Engang, trodde man, hadde nemlig jorden vært befolket av jotner, de var så å si urinnvånerne.³⁹⁾ - Mange tråder løp sammen, men bortsett fra to navn, som man etter alt å dømme løsrev fra sin sammenheng, har ingen av dem tilknytning til hedensk mytologi, - derimot til middelalderens alminnelige lærdom.

Sluttord. Resultatet vi er kommet frem til, kan nok ha begrenset rekkevidde. Det skyldes særlig at "elementguddommene" er et mariginalt fenomen i norrøn mytologi. Likevel burde undersøkelsen kunne ha en viss eksemplarisk verdi.

Jeg skal utdype tanken:

Det vi har overlevert til å belyse temaer som dette, er fragmentarisk. En tolkning betyr derfor en innpassing i en større helhet. Denne er i noen grad avhengig av selve undersøkelsen, men den er også i stor grad en følge av de valg man a priori gjør, om hvor man vil lete etter sammenhenger. Jeg kunne godt tenke meg at andre ville ha latt undersøkelsen få et annet forløp, og f.eks. ha utnyttet "elementguddommene" til å skaffe seg et innsyn i den norrøne hedendoms oppfatning av kosmiske krefter. Broer kan bygges til det Snorre sier om skapelsen i Gylfaginning, - og videre til Edda-dikt som Vøluspá. En annen sak er at jeg tror det ville føre galt av sted. Men lignendeting er blitt gjort. Med intuisjon, skapende fantasi og kunstnerisk mesterskap av en Vilhelm Grønbech. Mer prosaisk villedende av andre.

Kanskje fortøner det seg for noen som om valget står mellom en "strukturalistisk" metode, som virker spennende, og en åndshistorisk, som virker konvensjonell. Men dette er en falsk motsetning. Ingen metode, heller ikke en "strukturalistisk", bør kunne tillate seg å betrakte hele den norrøne overlevering som ett felt av strukturer, - og særlig ikke hvis man ønsker å oppfatte overleveringens innhold for en vesentlig del som uttrykk for noe "nordisk" eller i stor grad "hedensk", til forskjell fra "kristent" og "middelaldersk". Det tids skillet som kristningen av Norden satte, er fundamentalt. I det konkrete tilfelle kan man bare ta hensyn til disse ting nettopp ved "åndshistorie", og dertil en viss porsjon sunn kildekritikk.

Med andre ord er det ikke spørsmål om "strukturalisme" eller ikke, men om hvilke strukturer vi skal regne med, når vi søker en tolknings- og forståelsesramme. På meg virker det som om de mest nærliggende ofte er de man har brydd seg

minst om, dvs. de som ligger i sammenhengen mellom det som står i en tekst, og den kunnskapsbakgrunn som vi må forutsette hos den som skrev.

Henvisninger:

1. Trykt i R. Keyser, Samlede Afhandlinger, Chra. 1868. En av de fire blir gjenstand for omtale, men da isolert, nemlig Ægir, s. 284. Mer om dette nedenfor.
2. Trykt i Samlede Afhandlinger.
3. P.A. Munch, Norrøne gude- og heltesagn, ny utg. v. Anne Holtsmark, Oslo 1967, s. 72.
4. Snorre-Edda, ed. Finnur Jónsson, Kbh. 1931, s. 78 ff.
5. Sn.E. s. 121.
6. Sn.E. s. 118.
7. Sn.E. s. 118.
8. Sn.E. s. 116.
9. Sn.E. s. 54.
10. Sn.E. s. 59.
11. Jan de Vries, Altgermanische Religionsgeschichte ², Berlin 1956, bd. II, s. 142, 255 f.
12. de Vries, ARG I s. 250.
13. Alexander Jóhannesson, Isländisches etymologisches Wörterbuch, Bern 1956, s. 14 f.
14. Jfr. de Vries, ARG I s. 250.
15. Rudolf Meissner, Die Kenningar der Skalden, Bonn 1921, s. 100 ff.
16. Meissner, Die Kenningar s. 105 f.
17. Meissner, Die Kenningar s. 99 f.
18. I Yt. str. 4 kalles "ilden" sævar niðr, i str. 29 Fornjóts sonr.

19. Jfr. C. Krag, *Ynglingatal og Ynglingesaga. Første del: Ynglingatals alder. Utrykt ms. s. 1-143. 1985.*
20. *Den norsk-islandske Skjaldedigtning*, ed. Finnur Jónsson, Kbh. 1912-15, utg. B, bind 1, s. 387 f.
21. *Trykt i Indogermanische Forschungen*, bd. 10, Berlin 1899, s. 103.
22. E. Hellquist, *Om Fornjöttr*, Arkiv för nordisk filologi, bd. 19, Lund 1903, s. 135.
23. Hellquist, s. 136 f.
24. Hellquist, s. 134 f., refererer tolkninger av bl.a. Grimm, Uhland og Noreen ved siden av Kocks.
25. *Flateyjarbok*, edd. C.R. Unger og G. Vigfússon, Chra. 1860-68, bd. I, s. 21-24 og 219-221.
26. *Ynglingesaga* kap. 13.
27. *I Realexikon der germ. Altertumskunde*, begr. Johs. Hoops, Strassburg 1911-19, bd. II, s. 79.
28. *Monumenta Historica Norvegiae*, ed. G. Storm, Kra. 1880, s. 73: *Norwegia igitur a quodam rege, qui Nor nuncupatus est, nomen obtinuerat.*
29. *Saga Ólafs Tryggvasonar*, ed. Finnur Jónsson, Kbh. 1932, s. 83.
30. Se f.eks. Olaf Pedersen, *Middelalderens verdensbillede*, Kbh. 1962.
31. Beda, *De natura rerum*, kap. 1. (*Corpus Christianorum, Series Latina*, bd. CXXIII A, ed. Ch.W. Jones, Turnhout 1975, s. 192.)
32. Beda, *In genesim I, 1.* (*C.Chr. Ser. Lat. CXVIII A*, ed. Ch.W. Jones, 1957, s. 4.)
33. *Stiðrn*, ed. C.R. Unger, Chra. 1862, s. 7.
34. *Sn.E. s. 12.*
35. F.eks. Augustin, *De civitate Dei*, lib. VIII kap. 16 ff. - Isidor, *Etymologiae*, lib. VIII kap. xi. - Jfr. A. Holtsmark, *Studier i Snorres mytologi*, Oslo 1964, s. 9 ff.
36. *Ynglingesaga* kap. 2 ff.

37. Sn.E. s. 4 ff.

38. F.eks. i skildringen av Balder i 3. bok. Dels bygger denne skildringen på andre myter om Balder enn dem vi kjenner fra den norrøne tradisjonen. Saxos bilde av Balder inneholder flere groteske trekk, og ligger nær en harselas.

39. Jfr. de Vries, ARG I s. 242.

